অধ্যায় ১০ ঃ বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচার্য্য ঃ *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়*-২

অধ্যায় গাঁথনি

১০.১ উদ্দেশ্য

১০.২ পৰিচয়

১০.৩ *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়*

১০.৩.১ উপন্যাসখনৰ সাধাৰণ আলোচনা

১০.৩.২ উপন্যাসখনৰ কাহিনীভাগ

১০.৩.৩ উপন্যাসখনৰ চৰিত্ৰ চিত্ৰণ

১০.৩.৪ উপন্যাসখনৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ

১০.৩.৫ ৰাজনৈতিক উপন্যাস হিচাপে ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়

১০.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১০.৫ অধিক জানিবলৈ

১০.৬ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

১০.৭ আৰ্হি প্ৰশ্ন

১০.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচার্য্যৰ *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়* নামৰ উপন্যাসখনিৰ বিষয়ে পুঙ্খানুপুঙ্খ বিৱৰণ আগবঢ়াব পাৰিব
- জ্ঞানপীঠ আৰু সাহিত্য অকাডেমী বঁটা লাভ কৰা ঔপন্যাসিক হিচাপে বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচার্য্যৰ প্ৰতিভা তথা কৃতিত্বৰ বিষয়ে বিশ্লেষণ আগবঢ়াব পাৰিব
- ঔপন্যাসিক হিচাপে বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচার্য্যৰ অসমীয়া সাহিত্যত স্থান নিৰ্ণয় কৰিবলৈ সমৰ্থ হ'ব।

১০.২ পৰিচয়

এইটো স্নাতকোত্তৰ অসমীয়া দ্বিতীয় ষাণ্মাসিকৰ তৃতীয় পাঠ্যবিষয়ৰ অন্তৰ্গত 'অসমীয়া উপন্যাস' শীৰ্ষক দশম অধ্যায়। ইয়াত বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচার্য্যৰ উপন্যাস *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়*ৰ মূল পাঠভাগৰ বিস্তৃত আলোচনা আগবঢ়োৱা হৈছে। ভট্টাচার্য্যৰ এই উপন্যাসখনক সমালোচক-সকলে ৰাজনৈতিক ধাৰাৰ উপন্যাস হিচাপে চিহ্নিত কৰিছে। এই অধ্যায়টোৰ আলোচনাৰ মাজেদি অসমীয়া ৰাজনৈতিক উপন্যাসৰ বিষয়েও ধাৰণা লাভ কৰিব পৰা যাব।

১০.৩ *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়*

১০.৩.১ উপন্যাসৰ সাধাৰণ আলোচনা

বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচার্য্যৰ প্ৰথম উপন্যাস *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়*। সূৰ্যোদয়ৰপৰা সূৰ্যাস্তলৈকে এটা দিনত মোহন নামৰ এজন বিপ্লৱী যুৱকৰ চিন্তা আৰু কার্যৰ বিৱৰণেই উপন্যাসখনৰ বিষয়বস্তু। মোহনে ভাৰতে স্বাধীনতা লাভ কৰা দিনটোত (১৯৪৭ চনৰ ১৫ আগষ্ট) আন দহজনৰ দৰে আনন্দ অনুভৱ কৰিব পৰা নাই। বৰং তেওঁ অনুভৱ কৰিছে যে এই ৰাজনৈতিক স্বাধীনতা মাথো এমুঠিমান মানুহৰ বাবেহে হ'ব। এই স্বাধীনতা মিছা— "য়ে আজাদী যুথা হেঁই"। এনে ধৰণৰ ভাৱ-চিন্তাৰ মাজেৰে একান্তভাৱে দিনটো কটোৱা মোহন নামৰ চৰিত্রটোৰ কার্যকলাপেই *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়* উপন্যাসখনিৰ মূল বক্তব্য।

১০.৩.২ উপন্যাসখনৰ কাহিনীভাগ

যশস্বী ঔপন্যাসিক বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচার্য্যৰ *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়* উপন্যাসৰ কাহিনী আৰম্ভ হৈছে মোহন নামৰ বিপ্লৱী চৰিত্রটিক কেন্দ্ৰ কৰি। মোহন পুলিচ ইন্সপেক্টৰ বিমল শইকীয়াৰ পুত্র। বিমল শইকীয়াৰ চাৰিটা সন্তান— দুজন পুত্র আৰু দুগৰাকী কন্যা। সুখী পৰিয়াল। ছোৱালী দুজনী বিয়া দি উলিয়াই দিছে। ডাঙৰ পুত্র মোহন কলেজীয়া শিক্ষা সাং কৰি আহিছে। দ্বিতীয় পুত্র কলেজত অধ্যয়নত ৰত। মাক-বাপেক দুয়ো কল্পনা কৰিছিল মোহনে ডাঙৰ হৈ ঘৰৰ মুখ উজলাব, এখন ধুনীয়া ঘৰ হ'ব। এটুকুৰা মৰম কোমল মাটিত তেওঁলোকৰ শেষৰ জীৱন নিয়াৰিকৈ চলি যাব। বাপেকে মোহনক কৈছিল— "তই মোতকৈ এখোপ উধাব লাগিব। আই পি এছ হ'ব লাগিব। কলেজত পঢ়োতে সি সেই ভাব লৈয়েই পঢ়া-শুনা আৰু সাজ-পাৰ কৰিছিল। ইংৰাজৰ দিনত অসমীয়া চোকা ল'ৰাই আই.চি.এছ. আৰু আই.পি.এছ. হোৱাৰ আদর্শ চকুৰ আগত ৰাখিছিল। কিন্তু সেই আদর্শ বেলেগ এটা আদর্শৰ হেঁচাত ভাগি চুচুৰ্মৈ হৈ গ'ল। মোহনে প্রগতিবাদী আদর্শ গ্রহণ কৰি দেউতাকৰ বিষয়া জীৱনৰ মূল ভেটিটোকে ভাঙি দিলে। সেই মূল ভেটি আছিল বিদেশী চৰকাৰৰ প্রতি আনুগত্য। ফলত বাপেকৰ লগত মোহনৰ মতভেদ ঘটিল। এই মতভেদে বিয়াল্লিছৰ আন্দোলনৰ পৰা সাতচল্লিছলৈ সাত বছৰ অতিক্রম কৰিলে। বিয়াল্লিছৰ আন্দোলনত যোগ দিয়াৰ সময়তে এই বিচ্ছেদ ঘটিছিল। মোহনে কলেজৰ পৰা আহি ডিব্রুগড়ত আন্দোলনৰ সাংগঠনিক কামত নামি পৰিছিল। সিহঁতৰ ঘৰ হৈ পৰিছিল বিপ্লৱীৰ আড্ডা। চোৰাংচোৱা মুখে উচ্চ পুলিচ বিষয়াই এই কথা গম পাই বাপেক বিমল শইকীয়াক সাৱধান কৰি দিলে। বাপেকৰ তেতিয়া ডি.এছ.পি.লৈ প্রমোচন হোৱাৰ কথা-বতৰা চলি আছিল। পুতেকক নিজে

লগ ধৰি সাৱধান কৰি দিবলৈ তেওঁ এদিন ঘৰ ওলালহি। দেখিলে ঘৰত এসোপা ভলণ্টিয়াৰ। দেখিয়েই বাপেকে গৰজি উঠিল— "মোৰ ঘৰত বিপ্লৱীৰ সভা হ'বলৈ দিব নোৱাৰো। বাপেকৰ গর্জন শুনি মোহনৰ লগৰীয়াবোৰে তাৰপৰা বিদায় লৈ গুচি গ'ল। মোহনৰ মন অভিমান আৰু আঘাতত বিদ্রোহী হৈ উঠিল। এয়েই বাপেকৰ লগত পুতেকৰ সংঘাতৰ সূত্রপাত। সেইদিনাৰ পৰা মোহনে ঘৰৰ পৰা আঁতৰি ফুৰিবলৈ ধৰিলে। তাৰ ভাৱ হ'ল তাৰ ঘৰ নাই। কেতিয়াবা আলহীৰ দৰে আহিলেও তাৰ কোঠাটোত চোৰৰ দৰে আহি ৰাতি শোৱেহি। পুৱা ওলাই যায়। বাপেকক লগ নাপায়। তথাপি বাপেকে তাৰ মন ঘূৰাবলৈ পুলিচ চাহাবৰ চাকৰিৰ বাবে পৰীক্ষা দিবলৈ ক'লে। কিন্তু সি সন্মত নহ'ল। সি যেতিয়া জেলত পৰিল, তেতিয়া বাপেকৰ তাৰ প্ৰতি অসন্তুষ্টি আৰু বাঢ়িল। জেললৈ গৈ এদিনো পুতেকক দেখা নকৰিলে। ফলত দুয়োৰে মাজত মানসিক ব্যৱধান আৰু অধিক ব্যাপক হৈ পৰিল। জেলৰপৰা ওলাই আহি সি বনুৱা সংগঠনত নামি ঘৰলৈ সম্পূর্ণ পিঠি দিলে। বাপেকে তাৰ কাম-কাজত বাধা নিদিয়া হ'ল। পুতেকৰ চৰকাৰ-বিৰোধী কার্যৰ অজুহাত দেখুৱাই চৰকাৰে তেওঁৰ ডি এছ পিলৈ হ'বলগীয়া পদোন্নতি বন্ধ কৰি থলে। বাপেকৰ মনলৈ নিৰাশা আহিল।

স্বাধীনতাৰ পোহৰ অহাৰ লগে লগে বাপেকৰ মনলৈ পাৰিবাৰিক উন্নতিৰ এটি নতুন আশা উভতি আহিল। তেওঁ ভাবিলে পুতেকে এতিয়া আন্দোলনৰ পথ পৰিহাৰ কৰি ৰাষ্ট্ৰ-সেৱাৰ পথ বাছি ল'ব। কিন্তু পুতেকে সেই পথো গ্ৰহণ নকৰিলে। নিজৰ পথতে অবিচল হৈ ৰ'ল। আনকি স্বাধীনতাকো সি ভুৱা স্বাধীনতা বুলি আখ্যা দিলে। তথাপি বাপেকে চেষ্টাৰ ত্ৰুটি কৰা নাই। শেষবাৰৰ বাবে চেষ্টা চলালে— মুখ্যমন্ত্রীক দেখা কৰি পদবী এটা ল'বলৈ তাক মাকৰ দ্বাৰা উপদেশ দিলে। কিন্তু এই সুযোগো সি দলিয়াই পেলালে। সি কেৱল সেৱক হ'ব বিচাৰে। এই শাসন, এই সমাজ ব্যৱস্থাৰ লগতে বাপেকে যেনেদৰে আপোচ কৰি চলিছে, সি তেনে আপোচ নকৰে। বনুৱা-মজদূৰৰ স্বার্থৰ লগত তাৰ জীৱন অকাতৰে মিলাই দিছে। এনেদৰে বাপেক-পুতেকৰ মাজত দূৰত্ব বৃদ্ধি পাই গৈ থাকিল— বাপেক মালিক তথা চৰকাৰৰ ফলীয়া, সি বনুৱা-মজদূৰৰ ফলীয়া। মিতাতলী চাহ বাগিছাত সেই প্ৰভেদ আৰু অধিক স্পষ্ট হৈ পৰিল— বাপেক যেতিয়া চাহাবৰ বঙলাত, সি তেতিয়া মজদূৰৰ ঘৰত।

ট্ৰেড ইউনিয়নৰ নেতৃত্ব, বাপেকৰ লগত মনোমালিন্য, নিজ ঘৰ ত্যাগ কৰি বনুৱা মজদূৰৰ স্বার্থৰ হকে আন্দোলন কৰি থকা মানসিক অৱস্থাৰ সময়তে মোহনৰ জীৱনলৈ আহিছে যৌৱনৰ সম্ভ্রান্ত আলহী— প্ৰেম। একেটা চুবুৰীৰে চাহ বাগানৰ মালিক নন্দন বৰুৱাৰ জীয়ৰী আইকণে তাৰ মন অধিকাৰ কৰি লৈছে। ধনী বাপেকৰ সন্তান হ'লেও আইকণ মোহনৰ আদর্শৰ। সেইবাবে দুয়োৰে মাজত প্ৰেমে দৃঢ়ভাৱে খোপনি পুতি ল'বলৈ সুযোগ পালে। কলেজত পঢ়ি থকা সময়ত মোহনৰ সাহিত্য প্ৰতিভা দেখি আইকণে তাক ফাউণ্টেইন পেন এটা উপহাৰ দি কৈছিল— "তুমি অসমৰ

এজন ডাঙৰ সাহিত্যিক হ'বা।" কিন্তু তাৰ ব্যৱহাৰ হ'লগৈ বনুৱা আন্দোলনৰ বাবে দৈনন্দিন প্ৰচাৰ সাহিত্য— পোষ্টাৰ, লিফলেট, পেম্‌ফলেট, ইত্যাদি লিখাত।

মোহনে ঘৰুৱা জীৱন এৰি জাতীয় জীৱনলৈ ওলাই আহিল। আইকণৰ প্ৰেম, বিয়া কৰোৱাৰ বাবে মাকৰ উপদেশ, দেউতাকৰ ইচ্ছা— এইবোৰ একোৱেই তাক টলাব নোৱাৰিলে। তাৰ মতে বিপ্লৱেহে সমাজ পৰিৱৰ্তন কৰিব পাৰে। ছামছেৰ, মদন শৰ্মা, ৰজত দোকানী, গোলাপ, অৰ্জুন, নিৰঞ্জন, অপৰাজিতা, নুৰবিবি, খুটিংলা, লচমী, বাচ্ছালাল আদি তাৰ সহযোগী তথা বিশ্বস্ত কমৰেড। সকলোৱে মিলি অন্যায়ৰ প্ৰতিবাদ কৰিছে, শোভাযাত্ৰা উলিয়াইছে, ধৰ্মঘটৰ আয়োজন কৰিছে। অন্যায়ভাৱে শ্ৰমিকক কামৰ পৰা বৰ্খাস্ত কৰা, বিপ্লৱ দমনৰ বাবে পুলিচৰ সহায়ত গ্ৰেপ্তাৰ কৰোৱা আদি ঘটনা ক্ৰমান্বয়ে বৃদ্ধি পাবলৈ ধৰিছে। তথাপি মোহনৰ আন্দোলন থমকি ৰোৱা নাই।

এনে বহু সংঘাতৰ মাজেৰে বহু প্ৰতীক্ষিত ভাৰতবৰ্ষৰ প্ৰথম স্বাধীনতা দিৱস পোন্ধৰ আগষ্ট আহি পালে। মোহনৰ নিচিনা বিপ্লৱীহঁতৰ মতে এই স্বাধীনতা ভুৱা স্বাধীনতা। তেওঁলোকৰ প্ৰশ্ন যদি জনতাই স্বাধীনতা পাইছে ক'ত সেই জনশাসন ? মাটিৰ ওপৰত সমাজৰ অধিকাৰ ক'ত ? খেতিৰ ওপৰত কৃষকৰ স্বত্ত্ব ক'ত ? ক'ত বনুৱাসকলৰ আত্মপ্ৰতিষ্ঠাৰ দিহা ? ক'ত তেওঁলোকৰ জীয়াই থকাৰ অধিকাৰ ? মোহনহঁতে উপলব্ধি কৰে— এই স্বাধীনতা আমাৰ নহয়, জনতাৰ নহয়। ই ধনীৰ, পুঁজিপতিৰ, চোৱাং বেপাৰীৰ, মিল মালিকৰ, জমিদাৰৰ স্বাধীনতা। সেইবাবে মোহনে ভাৰতৰ স্বাধীনতা লাভৰ এই দিনটোত আন বহুতৰ দৰে আনন্দত আত্মহাৰা হ'ব পৰা নাই। স্বাধীনতা দিবসৰ নামত চাৰিওফালে উৎসৱ-মুখৰ পৰিৱেশ। মন্ত্ৰী, নেতা-পালিনেতাসকলে পতাকা উত্তোলন, বক্তৃতা দিবলৈ ৰঙীন ৰভা নিৰ্মাণ কৰা হৈছে। জনতাৰ সোঁত বৈছে। কিন্তু এই দিনটোত মোহনহঁত স্বাধীনতাৰ সোৱাদৰ পৰা বঞ্চিত। তেওঁলোকৰ মতে— "খাবলৈ ভাত নাই, পিন্ধিবলৈ কাপোৰ নাই, আমাৰ গাত কি স্বাধীনতা লাগিব।" নিৰ্দিষ্ট সময়ত মুখ্যমন্ত্ৰীয়ে স্বাধীনতা দিৱস উপলক্ষে বক্তৃতা দিবলৈ মঞ্চত উঠিল। সকলোকে স্বাধীনতা দিবসৰ ওলগ যাচিলে। তাৰ পিছত স্বাধীনতা আন্দোলনৰ শ্বহীদ আৰু কৰ্মীসকললৈ শ্ৰদ্ধাঞ্জলি জনালে। মানুহবোৰে হাত চাপৰি দিলে। স্বাধীনতা দিৱস আৰু দেশ বিভাজনৰ ভাষণত তেওঁ বিকৃত ব্যাখ্যা আগবঢ়ালে। লগতে মোহনহঁতে শ্ৰমিক-বনুৱাসকলক ভুল পথেৰে পৰিচালনা কৰা বুলি দোষাৰোপ কৰিলে। মুখ্যমন্ত্ৰীৰ মতে নেতাসকলে বিপ্লৱৰ বাবে বনুৱাসকলক উচটাইছে।

বিপ্লৱৰ বিৰুদ্ধে কৰা এনে মন্তব্যৰ পিছত মজদুৰসকলে হাতত ৰঙা পতাকা লৈ প্ৰতিবাদ কৰি ধ্বনি দিবলৈ ধৰিলে— "এ আজাদী ঝুঠী হ্যায়, দেশকী জনতা ভূখী হ্যায়।" পৰিস্থিতি অনুকূল যেন নেদেখি মুখ্যমন্ত্ৰীয়ে খৰ-খেদাকৈ মঞ্চ ত্যাগ কৰিলে। স্বাধীন অসমৰ মন্ত্ৰীয়ে ভাষণ দিয়া এই সভাত মোহনৰ ভাষণ দিয়াৰ অনুমোদন নাছিল। তথাপি সি মাইকৰ ওচৰলৈ গৈ বিপ্লৱী বক্তৃতা দিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে, সেই দিনটোত

পোৱা স্বাধীনতাৰ বিৰুদ্ধে, চৰকাৰৰ বিৰুদ্ধে। ফলত সি পুলিচৰ ৰোষত পৰিল। পুলিচে তাক মুখত সোপা দি মঞ্চৰ কৰা নমাই আনিলে আৰু গ্ৰেপ্তাৰ কৰি জেললৈ লৈ গ'ল। মোহনক গ্ৰেপ্তাৰ কৰাৰ লগে লগে জনতাৰ মাজত হুলস্থুল লাগিল। মানুহবোৰ মঞ্চৰ ফালে দৌৰিবলৈ ধৰিলে। জনতাক ছত্ৰভঙ্গ দিয়াৰ বাবে পুলিচে লাঠি চার্জ কৰিলে। মোহনক জেলত ভৰালে।অলপ পিছতে দেখিলে তাৰ সহযোগী ছামছেৰ, অর্জুন, ৰজত দোকানী আদিকো জেললৈ আনিছে।

তেতিয়া সন্ধ্যা নামিছে। জেলৰ বাহিৰে ভিতৰৰে লাইট জ্বলি উঠিছে। খিড়িকিয়েদি বাহিৰলৈ চাই মোহনে তিনিগৰাকী মানুহ দেখা পালে। সেই ত্ৰিমূৰ্তি হ'ল— মাক, অপৰাজিতা আৰু আইকণ। সি তেওঁলোকৰ ওচৰলৈ গ'ল। কিন্তু তেওঁলোক আৰু মোহনৰ মাজত আজি এখন বেৰ ।

কিছু সময়ৰ পিছত বন্দীবোৰক ফাটেকলৈ নিয়া হ'ল। মোহনক এটা 'চেল'লৈ নিয়া হ'ল। তাত চাৰিওফালে নির্জনতা। তথাপি তেতিয়াও তাৰ শ্বাস-প্ৰশ্বাসত মুক্তিৰ বতাহ বলিছে। মানৱতাৰ চিতাজুই কিমান দিন জ্বলিব ? মানুহ বহি নাথাকে। মানৱতাই ন-সঙ্কল্প লৈছে। মঙ্গলময়, সুন্দৰ আৰু সত্যময় ভৱিষ্যত নির্মাণৰ বাবে সিহঁতৰ দৰে বহুত অনামী লোকে দ্বিধাহীন অঞ্জলি দান দিছে। সি বিশ্বাস কৰে এই পথেদিয়েই মানুহৰ মুক্তি আহিব, এই পথেদিয়েই ধৰণী ধুনীয়া হ'ব। শেষত সি অনুভৱ কৰিছে— জেল ৰাজপথৰ যাত্ৰীৰ বাবে অনুপম প্ৰসাদ।

এনেদৰে ভাৰতৰ প্ৰথম স্বাধীনতা দিৱস পোন্ধৰ আগষ্টৰ এটা দিনত সংঘটিত হোৱা ঘটনাক লৈ বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচার্য্যৰ *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়* নামৰ উপন্যাসখনিৰ কাহিনীভাগ গঢ় লৈ উঠিছে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়* উপন্যাসখনৰ কাহিনীভাগৰ মাজেদি ঔপন্যাসিকে সমাজ জীৱনৰ কোনটো সত্য উন্মোচন কৰিছে? (৭৫টা শব্দৰ ভিতৰত)

১০.৩.৩ উপন্যাসখনৰ চৰিত্ৰ চিত্ৰণ

চৰিত্ৰৰ কার্যকলাপে কাহিনীৰ সৃষ্টি কৰে। সেইবাবে উপন্যাসত চৰিত্ৰৰ ভূমিকা গুৰুত্বপূর্ণ। চৰিত্ৰৰ বিভিন্ন ভাগ বা শ্ৰেণী বিভাজন থাকে— কেন্দ্ৰীয় বা মূল চৰিত্ৰ আৰু পার্শ্ব বা গৌণ চৰিত্ৰ। নায়ক-নায়িকা মূল চৰিত্ৰৰ অন্তর্ভুক্ত। উপন্যাসৰ কাহিনী সৃষ্টিত যিবোৰ চৰিত্ৰৰ ভূমিকা বেছি বা যিবোৰ চৰিত্ৰ প্ৰত্যক্ষভাৱে জড়িত হৈ থাকে তেনে চৰিত্ৰকে নায়ক বা কেন্দ্ৰীয় চৰিত্ৰ বুলি অভিহিত কৰা হয়। আনহাতে, পার্শ্ব

চৰিত্ৰসমূহৰ মূল কাহিনী সৃষ্টিত প্ৰত্যক্ষ ভূমিকা নাথাকে, এনে চৰিত্ৰবোৰে কাহিনী সৃষ্টিত মূল বা কেন্দ্ৰীয় চৰিত্ৰক সহায়হে কৰে।

বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচার্য্যৰ *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়* উপন্যাসখনিত সৰু-বৰ ভালে সংখ্যক চৰিত্ৰৰ সমাৱেশ ঘটিছে। তাৰে ভিতৰত মোহন নামৰ চৰিত্ৰটি উপন্যাসখনৰ নায়ক বা কেন্দ্ৰীয় চৰিত্ৰ। এই চৰিত্ৰটোক কেন্দ্ৰ কৰিয়েই উপন্যাসখনিৰ কাহিনীভাগৰ সূত্ৰপাত হৈছে। মোহনৰ বাহিৰে আন চৰিত্ৰবোৰ উপন্যাসখনিৰ পার্শ্ব বা গৌণ চৰিত্ৰ। অৱশ্যে উপন্যাসখনিত এনে চৰিত্ৰৰ সংখ্যাই বেছি। এওঁলোকে কাহিনী সৃষ্টিত মোহনক সহায় কৰিছে।

উপন্যাসখনিৰ চৰিত্ৰসমূহক দুটা ভাগত ভগাব পাৰি— পুৰুষ চৰিত্ৰ আৰু নাৰী চৰিত্ৰ। পুৰুষ চৰিত্ৰৰ ভিতৰত নিৰঞ্জন, ছামছেৰ, অর্জুন, বাচ্চালাল, ডাঃ হাজৰিকা, মোহনৰ দেউতাক বিমল শইকীয়া আদি। নাৰী চৰিত্ৰৰ ভিতৰত— আইকণ, অপৰাজিতা, নুৰবিবি, খুটিংলা, লচমী, মোহনৰ মাক আদি উল্লেখযোগ্য। মনকৰিবলগীয়া যে এইবোৰ পার্শ্ব চৰিত্ৰ হ'লেও প্ৰতিটো চৰিত্ৰই আপোন বৈশিষ্ট্যৰে উজ্জ্বল। এই চৰিত্ৰসমূহৰ আংশিক জীৱনৰ কথা প্ৰকাশ পালেও আৰু কম সময়ৰ বাবে উপন্যাসখনত ভুমুকি মাৰিলেও, সেইখিনি সময়ৰ ভিতৰতে চৰিত্ৰকেইটাই পাঠকৰ মনোযোগ আৰু দৃষ্টি আকর্ষণ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। ঔপন্যাসিক হিচাপে বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচার্য্যৰ ই দক্ষতাৰ পৰিচায়ক।

- **মোহন ঃ** *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়* উপন্যাসৰ মূল চৰিত্ৰ মোহন। মোহন বিপ্লৱী। সূর্যোদয়ৰ পৰা সূর্যাস্তলৈকে এটা দিনত মোহন নামৰ এই বিপ্লৱী যুৱকজনৰ চিন্তা আৰু কার্যৰ বিৱৰণেই উপন্যাসখনিৰ মূল বিষয়বস্তু। যুগ যুগ ধৰি বিভিন্ন প্ৰকাৰে লাঞ্ছিত আৰু শোষিতজনৰ ন্যায্য প্ৰাপ্তিৰ অধিকাৰেই মোহনৰ দাবী। তাৰ বাবে সি সংগ্ৰামত নামিছে, কৃষক-বনুৱাৰ নেতৃত্ব বহন কৰিছে। শোষিত নিষ্পেষিতসকলৰ কল্যাণ সাধন কৰিবলৈ গৈ মোহন বিপ্লৱত লিপ্ত হৈছে, ঘৰ দুৱাৰ এৰিছে, বাপেকৰ লগত তাৰ মনোমালিন্য ঘটিছে। তথাপি সি পৰিস্থিতিৰ লগত আপোচ কৰা নাই। সমাজৰ পৰিবর্তন, সমাজ ব্যৱস্থাৰ পৰিবর্তনৰ খাতিৰত সি বৈষয়িক-চিন্তা, লাহ-বিলাহ ত্যাগ কৰিছে। সি অনুভৱ কৰে— "চুবুৰীয়া জীৱন স্থিতিশীল। ইয়াত কোনেও নতুন ব্যৱস্থাৰ কথা নাভাৱে। এই চুবুৰীৰ পুৱা-গধূলিৰ লগত তাৰ নিবিড় পৰিচয়। চুবুৰীয়াৰ ভাৱ, কাম আৰু কথা এটা মে�ৰঘৰৰ ভিতৰত আৱদ্ধ থাকে। সেই মেৰঘৰৰ ভিতৰতে চুবুৰীৰ পুৰুষার্থ সীমাবদ্ধ। তাৰ মাজতেই আহাৰ, মৈথুন, প্ৰেম, কলা, সুখ, দুঃখ। এই মেৰঘৰত সোমাই থাকি সিও স্থিতিশীল হৈ গ'লহেঁতেন, যদি সি নুবুজিলেহেঁতেন চুবুৰীতকৈ দেশ ডাঙৰ, চুবুৰীৰ স্থিতিশীল জীৱনতকৈ ৰাইজৰ সেৱা অধিক প্ৰয়োজনীয়..."।

মোহনৰ ভৱিষ্যৎ অনিশ্চিত। বর্তমানতো খেলি-মেলি। থকা-পিন্ধা, চলা-ফুৰা সকলো বৰাগীৰ দৰে। কেৱল ৰাইজৰ চান্দাৰ ওপৰতেই সি নির্ভৰশীল। ৰজত

দোকানীয়ে অৱশ্যে তাক বিনা পইচাই চাহ খুৱায়। তাৰ এই বেপেৰোৱা কাম-কাজত বিৰক্ত হৈ দেউতাকে তাক পুলিচৰ চাকৰিৰ বাবে পৰীক্ষা দিবলৈ কয়। কিন্তু সি নির্বিকাৰ। তাৰ ব্যক্তিগত জীৱনৰ উন্নতিৰ কথা সি কাহানিও চিন্তা কৰা নাই। মুখ্যমন্ত্রীক লগ ধৰিলে তাৰ চাকৰি এটাৰ দিহা লাগিব বুলি মাকে তাক দঢ়াই দঢ়াই কোৱাৰ পিছত তাৰ সেই একেই ধৰণৰ প্রতিক্রিয়া— "মোৰ কাম হৈছে লোকৰ কাৰণে কাম কৰা। নিজৰ চাকৰি যোগাৰ কৰা নহয়।" এয়ে মোহনৰ প্রকৃতি। তাৰ লক্ষ্য সকলো শ্রেণীৰ শোষিত জনতাক সংঘবদ্ধ কৰা। তাত ব্যক্তি জীৱনৰ সুখ স্বাচ্ছন্দ্যৰ স্থান নাই। আনকি তাৰ ব্যক্তিগত প্রেমকো সি বহুক্ষেত্রত আওকাণ কৰিবলগীয়া হৈছে। আইকণক সি মনে-প্রাণে ভাল পায়। কিন্তু বাপেক চাহ বাগানৰ মালিক। এনে ক্ষেত্রত বুর্জোৱাৰ কন্যা আৰু বনুৱা কর্মীৰ মাজত বিয়া হ'লে পাৰস্পৰিক স্বার্থৰ সংঘাত অনিবার্য। কিন্তু মোহনৰ স্পষ্ট অভিমত— প্রেমক সি তেতিয়ালৈকে সমাদৰ কৰিব, যেতিয়ালৈকে প্রেমে তাক জনসেৱা কৰাত বাধা নিদিয়ে। বাস্তৱ ক্ষেত্রত দেখা গৈছে মোহন এই ক্ষেত্রত সুখী। তাৰ প্রণয়প্রার্থী আইকণ মোহনৰ আদর্শ আৰু বিপ্লৱী পথৰ বিশ্বস্ত সহযাত্রী। বিপ্লৱৰ নামত মোহনে কেনেদৰে ত্যাগ স্বীকাৰ কৰিছে তাৰ প্রমাণ পোৱা যায় ডাক্তৰ প্রসন্ন হাজৰিকাৰ মন্তব্যত। মোহনৰ সতীর্থ মদন শর্মাৰ ক্ষয়ৰোগৰ যন্ত্রণা দেখি আৰু মৃত্যু নিকট বুলি জানি যেতিয়া মোহনে চকুপানী টোকে তেতিয়া ডাক্তৰ হাজৰিকাই বাস্তৱ দৃষ্টিভঙ্গীৰে মোহনক সকিয়াই দিয়ে— "তুমিতো দেউতাৰা বা আইকণৰ বাবে এনেদৰে কন্দা দেখা নাই। প্রকৃতপক্ষে তোমালোকে যি বিচাৰিছা, তাকেই আকৌ প্রত্যাখ্যান কৰিছা। সকলোৰে বাবে স্বাস্থ্য বিচাৰিছা, কিন্তু বিচাৰোতে নিজ স্বাস্থ্যৰ হানি কৰিছা। সকলো বনুৱাকে ঘৰ দিব খুজিছা, অথচ নিজে অঘৰী হৈছা। সকলোকে আহাৰ দিব খুজিছা, অথচ নিজে আহাৰ নেখাই শুকাইছা বা তিল্-তিল্কৈ মৰিছা।" মোহনৰ ত্যাগৰ ইয়াতকৈ আৰু ভাল উদাহৰণ কি লাগে। সি সকলোৰে কল্যাণৰ বাবে দেহে-কেহে খাটে, কিন্তু নিজৰ কথা কেতিয়াও নাভাৱে। বনুৱা, কৃষক, মজদূৰ, শোষিত, নিষ্পেষিতক লৈয়েই তাৰ জগতখন। এওঁলোকৰ বাবে কঠোৰ বিপ্লৱৰ পথ আঁকোৱালি লোৱা মোহন শেষত পুলিচৰ ৰোষত পৰি জেলত থাকিবলগীয়া হৈছে। জেলত বন্দী কৰি থোৱাৰ পিছতো সি বিপ্লৱৰ পথ এৰাৰ কথা ভৱা নাই। বৰং সি পৰম আশাবাদী। "এই পথেদিয়েই মানুহৰ মুক্তি আহিব; এই পথেদিয়েই ধৰণী ধুনীয়া হ'ব।"

এইদৰেই ঔপন্যাসিক বীৰেন্দ্র কুমাৰ ভট্টাচার্য্যই তেওঁৰ *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়* উপন্যাসখনিত মোহন নামৰ চৰিত্রটো অঙ্কন কৰিছে। মোহন ইয়াত ভাৰতৰ স্বাধীনতাৰ সময়ত— "এ আজাদী ঝুথা হেঁই" ধ্বনি তোলা সমাজবাদী বিপ্লৱী। মোহনৰ সমগ্র ভাৱ-চিন্তা আৰু বনুৱা-পীড়িতসকলৰ প্রতি সহানুভূতিশীল কার্যই

দেখুৱাই থৈ গৈছে যে তেওঁ মানুহক ভালপোৱা কমিউনিষ্ট আদৰ্শৰ অনুগামী। মোহনৰ এই আদৰ্শবাদী দৃষ্টিভঙ্গীয়ে ঔপন্যাসিকৰ নিজৰ সমাজ-সচেতনতাৰ পৰিচয় দিছে।

- **নিৰঞ্জন ঃ** নিৰঞ্জনক উপন্যাসখনিত মোহনৰ সহযোগী হিচাপে লগ পোৱা যায়। এওঁৰ সম্পূৰ্ণ নাম নিৰঞ্জন পাটগিৰি।নিৰঞ্জন সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ নিস্বাৰ্থ কৰ্মী। তেওঁ থিয়েটাৰ হলত প্ৰথম স্বাধীনতা দিৱস উপলক্ষে এখন শিল্পী সন্মিলনৰ আহ্বান কৰে আৰু সেই সন্মিলনলৈ মোহনক নিমন্ত্ৰণ জনায়। এই নিমন্ত্ৰণী চিঠিৰ প্ৰসঙ্গতে নিৰঞ্জনৰ সাহিত্য সম্পৰ্কীয়-দৃষ্টিভঙ্গীৰ আভাস পোৱা যায়। সেইবাবে তেওঁৰ মনত প্ৰশ্ন— "স্বাধীনতা আহিল, কিন্তু আমাৰ সাহিত্য সৃষ্টিত ইয়াৰ জোঁৱাৰ ক'ত?" আনকি এই আন্দোলনে নতুন দৃষ্টিভঙ্গীৰ সাহিত্য সৃষ্টিতো অৰিহণা যোগাব পৰা নাই। তেওঁৰ মতে সাহিত্য ৰচনাৰ বাবে যি সাধনাৰ প্ৰয়োজন, সেই সাধনাৰ পৰিৱেশ আজি নাই। নিৰঞ্জনৰ মতে সঙ্গীত, সাহিত্য, ৰংগমঞ্চ আদি সকলোতে এতিয়া কেৱল বাহ্যিকতা।ভুল আদৰ্শৰ মোহত পৰাৰ ফলত বিশ্বজনীন তথা সাৰ্থক সাহিত্য সৃষ্টি হোৱা নাই। এনেদৰে প্ৰথম পৰ্যায়ত নিৰঞ্জনক এগৰাকী সাহিত্য-ৰসিক তথা সাহিত্যৰ তীক্ষ্ণ সমালোচক ৰূপে লগ পোৱা যায়। ইয়াৰ পিছত আমি নিৰঞ্জনক আন এটা ৰূপত লগ পাওঁ।মদন শৰ্মা ক্ষয়ৰোগত আক্ৰান্ত হোৱাৰ ফলত চিকিৎসাৰ বাবে অন্ততঃ দুশ টকাৰ প্ৰয়োজন হোৱাত, মোহনে অন্য উপায় কৰিব নোৱাৰি নিৰঞ্জনক টকা যোগাৰ কৰাৰ বাবে খবৰ পঠিয়াইছে। মোহনৰ বিশ্বাস এই সমস্যা নিৰঞ্জনে সমাধান কৰিব পাৰিব। নিৰঞ্জনে খবৰ পোৱাৰ লগে লগে বনুৱা-মজদূৰৰ পৰা চান্দা সংগ্ৰহ কৰি এশ টকা মোহনৰ হাতত অৰ্পণ কৰিছে। এয়া আছিল নিৰঞ্জন চৰিত্ৰটোৰ সংগঠনৰ প্ৰতি, দুৰ্গতজনৰ প্ৰতি আন্তৰিকতাৰ নমুনা। শেষৰ পিনে আমি নিৰঞ্জনক দেখা পাওঁ পোন্ধৰ আগষ্ট উদ্‌যাপনৰ মঞ্চত। মুখ্যমন্ত্ৰীয়ে পৰিস্থিতি প্ৰতিকূল যেন দেখি সভাৰ ভাষণ চমু কৰি সভা ত্যাগ কৰিলে। মুখ্যমন্ত্ৰীৰ প্ৰস্থানৰ পিছত নিৰঞ্জনে মোহনক মঞ্চলৈ আগবঢ়াই নি ভাষণ দিয়াৰ বাবে সুবিধা কৰি দিছে। এনেদৰে নিৰঞ্জন চৰিত্ৰটোয়ে আন্দোলনৰ নেতৃত্ব দিয়াৰ ক্ষেত্ৰত মোহনক সকলো ফালৰপৰা সহায় কৰি আহিছে। এটা নিৰ্দিষ্ট ৰাজনৈতিক আদৰ্শ আৰু সেই আদৰ্শৰ প্ৰতি গভীৰ শ্ৰদ্ধা তথা আনুগত্যই নিৰঞ্জন চৰিত্ৰটোক আকৰ্ষণীয় কৰি তুলিছে।
- **ছামছেৰ ঃ** উপন্যাসখনিৰ আন এটা আকৰ্ষণীয় চৰিত্ৰ ছামছেৰ। মিলৰ মালিকে অন্যায়ভাৱে দহজন মজদুৰক কামৰ পৰা বৰ্খাস্ত কৰে। কাম হেৰুওৱা এই মজদুৰ কেইজনে পুনৰ মকৰলৰ বাবে দহদিন ধৰি মিলৰ সন্মুখত শিবিৰ পাতি ধৰ্ণা দিছে, শোভাযাত্ৰা কৰিছে। এই আন্দোলনৰ নেতৃত্ব বহন কৰিছে ছামছেৰে। ছামছেৰ সাহসী। অকল সাহসীয়েই নহয়, সি সকলো ফালৰ পৰা মজদুৰক নেতৃত্ব দিব পৰা গুণৰ

অধিকাৰী। হিন্দী আৰু অসমীয়াত সি অনৰ্গল বক্তৃতা দিব পাৰে— কথাবোৰ যেন ফাগুণৰ বাউলী বতাহৰ দৰে কোবাল। ছামছেৰেট্রাইবিউনেলত বহিব পাৰে, মিটিঙত প্রস্তাৱ ল'ব পাৰে, ইউনিয়ন চলাব জানে। সি শান্ত, দৃঢ়চিত্তে, নির্ভয়ে মালিকৰ লগত তর্ক কৰিব পাৰে। নাখাই-নবৈ ধর্মঘট কৰিব পাৰে, শ্রমিকৰ মাজত ঐক্য আৰু সমতা বজাই ৰাখিব পাৰে। মোহনে যি আন্দোলনৰ নেতৃত্ব বহন কৰিছে, সেই আন্দোলনৰ ছামছেৰো এগৰাকী বিশ্বস্ত সৈনিক, যাৰ ওপৰত ভৰসা কৰি মোহন নিশ্চিন্ত হৈ থাকিব পাৰে। মোহনৰ ভাষাত ট্রেড ইউনিয়নৰ বাবে যিকেইজন খামি ডাঠ মানুহ ওলাইছে, তাৰ ভিতৰত ছামছেৰ অন্যতম।

- **ৰজত ঃ** মোহনক সকলো সময়তে সহায়ৰ হাত আগবঢ়াই অহা আন এটি চৰিত্র হৈছে ৰজত দোকানী। ৰজত এখন সৰু চাহ দোকানৰ মালিক। মোহন কেৱল চান্দাৰ ওপৰতে নির্ভৰশীল। এই কথা ৰজতে জানে। সেইবাবে ৰজতে প্রত্যেক দিনে মোহনক বিনা পইচাই চাহ খুৱায়। যিদিনা ৰজতৰ দোকান বন্ধ থাকে সেইদিনা আন দোকানত চাহ খাবলৈ ৰজতে মোহনক এক অনা পইচা জেপত গুজি দিয়ে। তদুপৰি যেতিয়াই কাৰোবাক খবৰ দিবলগীয়া হয়, তাৰ বাবে ৰজতক স্মৰণ কৰিলেই হ'ল। যোগাযোগৰ বাবে ৰজত সদা প্রস্তুত। মদন শর্মাৰ চিকিৎসাৰ বাবে তৎকালীনভাৱে ধনৰ প্রয়োজন হোৱাত ৰজতেই গৈ নিৰঞ্জনক খবৰ দিয়েগৈ। উপন্যাসখনিৰ শেষত দেখা গৈছে স্বাধীনতা দিৱসৰ দিনা শ্লোগান দিয়া বাবে মোহনৰ লগতে ৰজতকো জেলত ভৰাইছে। ঔপন্যাসিকে মোহনৰ মুখেৰে ৰজত চৰিত্রটোৰ পৰিচয় জ্ঞাপন কৰি কৈছে— "ৰজত দোকানীৰ বদান্যতাৰ কথা মনত পৰিলে পৃথিৱীৰ জনতাৰ ওপৰত আস্থা বাঢ়ে।তাৰ লগত মোহনৰ সম্পর্ক এজন কর্মীৰ সতে সাধাৰণ খাতি খোৱা মানুহৰ সম্পর্ক। সেৱকক যৎকিঞ্চিত দি জীয়াই ৰখাই যেন ৰজতৰ ধর্ম। সি ন-মানৱতাৰ সূচনা।"
- **মদন শর্মা ঃ** মোহনৰ দৰে আন এটি বিপ্লৱী চৰিত্র মদন শর্মা। এওঁ চাহ বনুৱাৰ অক্লান্ত বন্ধু। থাকেও সৰহভাগ সময় বনুৱা বস্তিতে। ৰাজপুতনাৰ কোনোবা এখন চহৰত মদনে সংগ্রামী জীৱন আৰম্ভ কৰিছিল। বিয়াল্লিছ চনৰ বিপ্লৱত ভাগ লোৱাৰ বাবে জেল খাটিছিল। তাৰ পিছত অসমলৈ আহি মোহনহঁতৰ লগ লাগি মজদুৰৰ সংগঠনত ব্রতী হ'ল। জনতাই তাৰ হৃদয়, বুকুৰ আগমঙহ। বিপ্লৱৰ লগত সি মিলি গৈছিল। কিন্তু সেই মদন শর্মা এতিয়া মৃত্যু পথৰ যাত্রী। মিতাতলী চিকিৎসালয়ৰ চি বি ৱার্ডৰ দহ নম্বৰ বেডত শুকান চাহপাতৰ দৰে সি পৰি আছে। মৰণৰ পৰা তাক কোনোৱে বচাব নোৱাৰে। দুয়োটা হাওফাও বিকল হৈ পৰিছে। তথাপি যেন মদন ক্লান্তিহীন। বুকুৰ যন্ত্রণা এখন হাতেৰে হেঁচি ধৰি এতিয়াও সি বনুৱাসকলক গ্রেপ্তাৰ কৰা বাবে উত্তেজিত হৈ পৰে। মোহনক দঢ়াই দঢ়াই বনুৱা সংঘৰ শক্তি প্রসাৰিত কৰিবলৈ অনুৰোধ কৰিছে।পাৰিলে সি যেন এতিয়াই মালিক পক্ষৰ ওপৰত

জপিয়াই পৰিব। ঔপন্যাসিকৰ ভাষাত "মদন মৃত্যুৰ অধীন, অথচ মৃত্যুঞ্জয়ী।" এনেদৰে মদন শর্মা নামৰ এটি বিপ্লৱী চৰিত্ৰ আৰু তাৰ কৰুণ পৰিণতি হৃদয়স্পৰ্শী ৰূপত ঔপন্যাসিকে অঙ্কন কৰিছে।

- **ডাঃ প্ৰসন্ন হাজৰিকা ঃ** উপন্যাসখনৰ আন এটি ব্যতিক্ৰমধৰ্মী তথা কুটিল চৰিত্ৰ হৈছে ডাক্তৰ প্ৰসন্ন হাজৰিকা। এওঁ মোহনৰ সমৰ্থনকাৰী চৰিত্ৰ অপৰাজিতাৰ স্বামী। হাজৰিকাৰ যোগেদি ঔপন্যাসিকে ফ্ৰয়েদৰ মনস্তত্ত্বৰ ধাৰণা উপন্যাসখনত প্ৰতিফলিত কৰাৰ প্ৰয়াস কৰিছে। ডাক্তৰ হাজৰিকা চহৰৰ চিভিল চার্জন। চিকিৎসাক তেওঁ হাস্পতালৰ মাজতে আবদ্ধ কৰি ৰাখিব খোজা নাছিল। ৰাজনীতি, কলা, পাৰিবাৰিক জীৱন, অর্থনীতি, সমাজ সকলোলৈকে তাক প্ৰসাৰিত কৰিছিল। ৰাজনীতি আৰু ধৰ্মীয় চিকিৎসাৰে ৰোগীক আৰোগ্য কৰিব লাগিব। তেতিয়াহে সন্তুলিত ব্যক্তিৰ আৱিৰ্ভাব হ'ব। পৰিয়ালেই হওক শ্ৰেণী সংগ্ৰামেই হওক, মানৱ সম্পর্ক সহজ আৰু মুক্ত কৰিবৰ একমাত্ৰ উপায় হ'ল মনোবিশ্লেষণ আৰু মানসিক ৰোগৰ চিকিৎসা। মনোবিজ্ঞানৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰা ডাক্তৰ হাজৰিকাৰ এসময়ত অভূতপূর্ব ধৰণে মানসিক পৰিৱর্তন ঘটিল। খুলশালিয়েক অঞ্জনাৰ প্ৰেমত ডাক্তৰ মজি গ'ল। বৰ বেছি মনোবিশ্লেষণ কৰাৰ ফলত পত্নী আৰু খুলশালিয়েকক প্ৰভেদ কৰাৰ নৈতিক চেতনা হাজৰিকাই হেৰুৱাই পেলাইছিল। সমাজৰ পৰা বিচ্ছিন্ন হৈ পৰাৰ ফলত তেওঁৰ আসক্তিয়ে কোনো অনুশাসন নমনা হৈছিল। অঞ্জনাৰ লগত তেওঁ সদায় ফুৰিবলৈ যায়, ঘূৰি আহোঁতেও ৰাতি এডোখৰ হয়। ঘৈণীয়েক অপৰাজিতাই আপত্তি কৰোঁতে "তোমাৰ ঈর্ষা হোৱা অনুচিত হৈছে। মই তাইৰ সুন্দৰ মনটোৰ প্ৰতিহে আকর্ষিত হৈছো।" কিন্তু মন গ'লে দেহো যায়। সেয়ে অঞ্জনাই যেতিয়া ইউনিভার্চিটি খোলাৰ বাবে কলিকতালৈ যাবলৈ ওলাল, হাজৰিকা বিহ্বল আৰু বিষণ্ণ হৈ পৰিল— "মই তাইক নেদেখিলে এক মুহূর্তও থাকিব নোৱাৰোঁ। ময়ো যাম।" গতিকে সেইদিনাই ডাক্তৰ হাজৰিকা খুলশালিয়েকৰ লগত ৰেলেৰে কলিকতালৈ ৰাওনা হ'ল। এনেদৰে মনোবিজ্ঞানৰ গৱেষণা কৰি ফ্ৰয়ড হ'ব খোজা ডাক্তৰ হাজৰিকাই এসময়ত সকলো সংযম হেৰুৱাই পেলালে। ঔপন্যাসিকে এনেদৰে ডাক্তৰৰ চৰিত্ৰটোৰ যোগেদি ফ্ৰয়েদীয় মনস্তত্ত্বৰ প্ৰসঙ্গ উপন্যাসখনত অৱতাৰণা কৰিছে।
- **আইকণঃ** আইকণ মোহনৰ প্ৰেমিকা। উপন্যাসখনিৰ আৰম্ভণিতে মোহনহঁতৰ ঘৰৰ ওচৰৰ নন্দন বৰুৱাৰ দুমহলীয়া ঘৰটোত আইকণক পাঠকে লগ পায়। তাই ৰাতিপুৱাই আগফালৰ ফুলনিৰ পৰা কৰণিত ফুল তোলে। ফুল তোলাৰ লগে লগে গান গায়। দুমহলীয়া ঘৰৰ আভিজাত্য, চাহ বাগানৰ মালিক নন্দন বৰুৱাৰ একমাত্ৰ জীয়ৰী হ'লেও আইকণৰ ধন-সম্পত্তিক লৈ কোনো ধৰণৰ অহঙ্কাৰ নাই। বৰং তাই মোহনৰ দৰেই দুখীয়া-নিচলাৰ প্ৰতিহে সহানুভূতিশীল। মোহনৰ লগত থকা এই মানসিক

সাদৃশ্যই দুয়োকে ক্ৰমান্বয়ে ওচৰ চপাই আনে। অৱশ্যে এই ক্ষেত্ৰত বাপেক নন্দন বৰুৱায়ো কোনো ধৰণৰ আপত্তি অথবা অসন্তুষ্টি প্ৰকাশ কৰা নাই। আনহাতে, মোহনৰ মাকো এই ক্ষেত্ৰত সন্তুষ্ট। কিন্তু তথাপি মোহন আৰু আইকণৰ মাজত বিয়াখন অনুষ্ঠিত হোৱা নাই, কাৰণ মোহন বনুৱা মজদুৰক লৈ, বিপ্লৱক লৈ ব্যস্ত। আইকণেও মোহনৰ পথকে অৱলম্বন কৰি তাই বনুৱা-মজদুৰৰ শিক্ষাৰ বাবে এখন স্কুল স্থাপন কৰাৰ কথা ভাবিছে। আনকি উপন্যাসখনিৰ সামৰণিৰ পিনে মজদুৰৰ বিশাল শোভাযাত্ৰাত আইকণেও অংশ গ্ৰহণ কৰিছে আৰু মোহন গ্ৰেপ্তাৰ হোৱাৰ পিছত জেললৈকো গৈছে।

- **অপৰাজিতা ঃ** অপৰাজিতা ইতিমধ্যে আলোচনা কৰি অহা ডাক্তৰ হাজৰিকাৰ পত্নী। গিৰীয়েক আৰু ভনীয়েকৰ মাজত গঢ়ি উঠা প্ৰেমৰ ফলত অপৰাজিতাই দুয়োৰে মাজৰ পৰা আঁতৰি আহি মোহনৰ বিপ্লৱত যোগ দিছে। অপৰাজিতাৰ যোগেদি নাৰীক পুৰুষে কৰা বঞ্চনা, নিৰ্যাতনৰ চিত্ৰ ঔপন্যাসিকে উপস্থাপন কৰিছে। তাৰ লগতে নাৰী স্বাধীনতাৰ প্ৰসঙ্গও আহি পৰিছে। অপৰাজিতাই নিজেই ইবছেনৰ ন'ৰা, টলষ্টয়ৰ আনা কাৰেনিনা আদি চৰিত্ৰক আলোচনাৰ মাজলৈ আনিছে। প্ৰেমহীন দাম্পত্য জীৱন, সম্বন্ধৰ মায়াজাল, মুক্ত যৌনাচাৰ, ফ্ৰয়েদৰ লিবিড', যৌনতা, সতীত্ব আদিৰ ধাৰণা এই চৰিত্ৰটোৰ যোগেদি ঔপন্যাসিকে বিশ্লেষণ কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰিছে।
- **নুৰবিবি ঃ** *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়ৰ* এটি আকৰ্ষণীয় নাৰী চৰিত্ৰ হৈছে নুৰবিবি। তাই ছামছেৰৰ ঘৈণীয়েক। মুখৰ কথা যেনে আকৰ্ষণীয়, কাম-কাজতো পৰিপাটি, কৰ্মী আৰু মন-বিবেকো পৰিত্ৰ। তাই গিৰীয়েক ছামছেৰৰে নহয় মোহনৰো কাপোৰ-কানি ধুই দিয়ে, খোৱা-বোৱাৰ যোগান ধৰে আৰু বিপ্লৱী চেতনাকো আগবঢ়াই নিয়াত সহায় কৰে। তাইৰ ভাষাত "বিপ্লৱীবোৰ কেচুৱা ল'ৰাৰ দৰে। তেওঁলোকক ধুৱাই-পখলাই, খুৱাই-বুৱাই নপঠিয়ালে তেওঁলোকে নিজে একোকে নকৰে।" সেইবাবে যেতিয়াই সুযোগ পাই নুৰবিবিয়ে মোহনক পোলাও-মাংস ৰান্ধি খুৱায়। অথচ তাইৰ ঘৰৰ উপাৰ্জন তেনেই সীমিত। গিৰীয়েক ছামছেৰ কামৰপৰা বৰ্খাস্ত হৈ আছে। গতিকে নুৰবিবিয়ে আনৰ ঘৰত কাম কৰি, কাপোৰ বৈ, চিলাইৰ কাম কৰি ঘৰখন চম্ভালি আছে। অভাৱ-অনাটনৰ মাজতো অৱশ্যে তাইৰ মুখত সদায় হাঁহিটো লাগি থাকে। সেইবাবে নুৰবিবিৰ প্ৰতি মোহনৰ শ্ৰদ্ধা অসীম। তাই নিজৰ ঘৰখনেই নহয়, চুবুৰীটোও পৰিষ্কাৰ কৰি ৰাখে, এখন স্কুল পতাৰ কথা চিন্তা কৰে; তদুপৰি মোহনৰ বিপ্লৱক আগবঢ়াই নিবলৈ নাৰীসকলক সংগঠিত কৰি শোভাযাত্ৰাত অংশ গ্ৰহণ কৰায়। মোহনৰ ভাষাত নুৰবিবি "পঁজাৰ ৰাণী আৰু নতুন পৃথিৱীৰ পোহৰ।"
- **খুটিংলা ঃ** খুটিংলা মিতাতলী বাগিছাৰ চিকিৎসালয়ৰ নার্চ। তাই পৰ্বতৰ নাগিনী ছোৱালী। মিতাতলীলৈ আহি প্ৰথমে তাই বৰ অকলশৰীয়া অনুভৱ কৰিছিল। কিন্তু

তাইৰ এই নির্জনতা, নিসঙ্গতা দূৰ কৰিলে মদন-গোপালহঁতৰ দৰে বিপ্লৱীসকলে। বিশেষকৈ মদনৰ লগত তাইৰ আন্তৰিকতা গঢ়ি উঠিল। মদনক তাই ছাঁৰ দৰে আবৰি থাকিব খোজে। কিন্তু দুর্ভাগ্যজনকভাৱে মদন ক্ষয়ৰোগত আক্রান্ত হ'ল— নির্ঘাত মৃত্যু। খুটিংলাৰ ৰাতি-দিন নোহোৱা হ'ল— মদনৰ শুশ্রূষাত ব্যস্ত। গাখীৰ, হৰলিক্চৰ গিলাছ হাতত লৈ অনবৰতে মদনৰ পৰিচর্যা কৰে। এইবোৰ দেখি খুটিংলাক ফ্লোৰেন্স নাইটিঙ্গেল যেন লাগে। তাই সাঁচতীয়া দুশ টকা মদনৰ চিকিৎসাৰ বাবে দান কৰে। তাইৰ মতে— ভৈয়ামত জাতিভেদ আছে। মানুহে নগাক মৰম কৰে, কিন্তু অস্পৃশ্যতাৰ বাবে কেতিয়াবা তাক ম্লান কৰি পেলায়। মদন শর্মা তাৰ ব্যতিক্রম। ভৈয়াম আৰু পর্বতৰ মাজত সিহঁতে মিলন বিচাৰিছিল। খুটিংলাৰ মতে মদনৰ লগত থাকিলে পৃথিৱীখন চপ্চপীয়া পানীৰ পুখুৰী যেন লাগে। একোৰে যেন অভাৱ নাই। সি একো নিবিচাৰে, একো অভিযোগো নাই। খং নাই, কেৱল হাঁহি। অর্জুন, বাচ্চালাল, লচমী সকলোৱে তাক ভাল পায়। তাইৰ ভাষাত "ময়ো ভাল পাওঁ। মই মাত্র তাক বেছি ভাল পাইছিলো। সি কিন্তু কাকো বেছি ভাল পাব নিদিছিল। কিন্তু মোৰ ভালপোৱা মই নেৰো।" ইয়াত স্বার্থ নাই। এয়ে পর্বতীয়া নাগিনী খুটিংলাৰ মদনৰ প্রতি ভালপোৱা। এনে ভালপোৱাৰ মাজতো দুয়োৱে কোনোদিনে নীতি উলংঘা কৰা নাছিল। দূৰত্ব ৰক্ষা কৰিও সিহঁতে ইজনে-সিজনক শ্রদ্ধা আৰু স্নেহ কৰিছিল।

এনেদৰে ঔপন্যাসিক বীৰেন্দ্র কুমাৰ ভট্টাচার্য্যৰ *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়* উপন্যাস-খনত ভালেমান চৰিত্রৰ সমাবেশ ঘটিছে। প্রত্যেকটো চৰিত্রই নিজ নিজ ব্যক্তিত্বৰে মহীয়ান। সেই বাবে এঠাইত নাৰী চৰিত্রকেইটিৰ বিষয়ে মন্তব্য আছে— "আইকণ, অপৰাজিতা, নুৰবিবি, খুটিংলা সিহঁত যেন আৰু অবলা হৈ থকা নাই, সবলা হৈছে... ...সিহঁত পুৰুষৰ বোজা নহয়, পুৰুষৰ সহযাত্রী।"

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ২ ঃ ৰাজপথে ৰিঙিয়ায় উপন্যাসখনত চিত্রিত হোৱা চৰিত্রসমূহে সমাজ জীৱনৰ কোনটো বাস্তৱ দিশৰ প্রতি পাঠকৰ মনোযোগ আকর্ষণ কৰে? (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

১০.৩.৪ উপন্যাসখনৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ

- বীৰেন্দ্র কুমাৰ ভট্টাচার্য্যৰ *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়* উপন্যাসৰ প্রধান বৈশিষ্ট্য হৈছে উপন্যাসখনত প্রতিধ্বনিত হোৱা ৰাজনৈতিক মতাদর্শ। ভাৰতবর্ষই বিদেশী শাসনৰ পৰা মুক্তি পোৱাতো সঁচা।কিন্তু জনকল্যাণৰ দিশৰ পৰা বিচাৰ কৰিলে সেয়া প্রকৃত স্বাধীনতা নহয়। যেতিয়া উচ্চ-নীচ পৰিহৰি সমাজৰ সকলো শ্রেণীৰ লোক অন্ন,

বস্ত্ৰ, বাসস্থানৰ চিন্তাৰ পৰা মুক্ত হ'ব, যেতিয়া সকলো শ্ৰেণীৰ লোকৰ মাজত সম্পদৰ ন্যায্য বিতৰণ হ'ব, যেতিয়া সমাজৰ দুৰ্বলজন শংকামুক্ত হৈ নিৰাপদে জীৱন ধাৰণ কৰিব পাৰিব, সমজুৱাসকলে ব্যক্তি স্বাৰ্থৰ উৰ্দ্ধত উঠি সমাজ জীৱন মহীয়ান কৰিব তেতিয়াহে দেশলৈ প্ৰকৃত স্বাধীনতা আহিব। এইদৰে এই উপন্যাসখনত ঔপন্যাসিকে অতি মনোজ্ঞ ৰূপত সংসদীয় গণতন্ত্ৰ আৰু সমাজবাদী মতাদৰ্শৰ মাজত থকা আদৰ্শগত সংঘাত উপস্থাপন কৰিছে। নায়ক মোহন আৰু তেওঁৰ সংগীসকল সমাজবাদী আদৰ্শৰ প্ৰতিভূ।

- চৰিত্ৰৰ উজ্বল চিত্ৰণ এই উপন্যাসখনৰ আন এটা মনকৰিবলগীয়া দিশ। চৰিত্ৰসমূহে ঔপন্যাসিকৰ কাপ অনুসৰণ কৰি নিজ নিজ কক্ষপথত ঘূৰি আছে। এনে হোৱা সত্ত্বেও চৰিত্ৰসমূহ এক ঐক্য সূত্ৰত আবদ্ধ হৈ আছে । চৰিত্ৰৰ দীঘ-বাণি অনুযায়ী প্ৰত্যেকে উপন্যাসৰ কাহিনীভাগৰ অগ্ৰগতিত অৰিহণা আগবঢ়াইছে। ইয়াত কেৱল নায়ক চৰিত্ৰই নহয়, অন্যান্য লঘু চৰিত্ৰসমূহেও কাহিনীৰ প্ৰয়োজনত নিজস্ব অৰিহণা আগবঢ়াইছে।
- মানবতাবোধ এই উপন্যাসখনৰ অন্য এটা মনোগ্ৰাহী দিশ। প্ৰায় ভাগ চৰিত্ৰ মানবীয় আবেদনেৰে সিক্ত। সিবিলাকৰ মন মানব কল্যাণৰ ভাবনাৰ দ্বাৰা বিধৌত। সম্পদৰ ফালৰ পৰা সিবিলাক তেনেই নিঃকিন, অথচ মানসিক স্তৰত সিবিলাক অতি সবল আৰু জন কল্যাণক নিজৰ জীৱনৰ লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্য ৰূপে স্থিৰ কৰিছে। মোহন, ছামছেৰ, নুৰবিবি, মদন শৰ্মা আদি তেনে মহান চিন্তাৰ দ্বাৰা অনুপ্ৰাণিত হোৱা চৰিত্ৰ। উপন্যাসত চিত্ৰিত হোৱা তেওঁলোকৰ কাৰ্যই তেওঁলোকৰ মনৰ সেই বিশাল পৰিধিৰ লগত পাঠকক সততে পৰিচয় কৰাই দিয়ে।
- উপন্যাসত নৰ-নাৰীৰ সম্পৰ্কৰ কেইবাটাও দিশ দৃষ্টিগোচৰ হয়। ইয়াত মোহন-আইকণ, মদন শৰ্মা-খুটিংলা, ছামছেৰ-নুৰবিবি আৰু অপৰাজিতা-প্ৰসন্ন হাজৰিকা-অঞ্জনাৰ ত্ৰিকোণীয় সম্বন্ধৰ মাজেদি নৰ-নাৰীৰ সম্পৰ্ক আৰু তাৰ লগত জড়িত মানুহৰ বিচিত্ৰ মানসিক জগতখনৰ চিত্ৰ আকৰ্ষণীয় ৰূপত উদ্ভাসিত হৈছে। ইয়াৰ মানৰ চৰিত্ৰৰ সূক্ষ্মদৰ্শী পৰ্যবেক্ষকৰূপী ঔপন্যাসিকৰ প্ৰতিভাশালী কাপৰ এটা অন্যতম চোক পোহৰলৈ আহিছে।

১০.৩.৫ ৰাজনৈতিক উপন্যাস হিচাপে *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়*

বিষয়বস্তু অনুসৰি উপন্যাসক সামাজিক, ৰাজনৈতিক, ঐতিহাসিক, জীৱনী-মূলক, পৌৰাণিক, আত্মজীৱনীমূলক, আঞ্চলিক আদি বিভিন্ন ভাগত ভগোৱা হয়। ইয়াৰ ভিতৰত ৰাজনৈতিক উপন্যাস অন্যতম। ৰাজনৈতিক উপন্যাসবোৰো বহল অর্থত সামাজিক উপন্যাসেই। কিন্তু যিবোৰ উপন্যাসৰ বিষয়বস্তু প্ৰধানতঃ বা বহুলাংশে ৰাজনীতি, তেনে উপন্যাসকে ৰাজনৈতিক উপন্যাস বোলা হয়। ৰাজনৈতিক উপন্যাস

কোনো ৰাজনৈতিক ঘটনাক কেন্দ্ৰ কৰি হ'ব পাৰে, কোনো ৰাজনৈতিক দৰ্শনক অৱলম্বন কৰি হ'ব পাৰে বা কোনো ৰাজনৈতিক পৰিস্থিতিৰ চিত্ৰণ তথা সমালোচনা হ'ব পাৰে। মুঠৰ ওপৰত ৰাজনৈতিক উপন্যাস হ'বলৈ হ'লে ৰাজনীতিৰ কোনো এটা দিশ তাৰ বিষয়বস্তু হ'ব লাগিব।

ৰাজনৈতিক উপন্যাসৰ কোনো নির্ধাৰিত সংজ্ঞা পোৱা নাযায়। এই শ্ৰেণী উপন্যাসৰ প্ৰকৃত ৰূপ (Form), গঠন (Structure) আৰু বিষয়বস্তু (Subject) আদি সম্পৰ্কে গ্ৰহণযোগ্য ব্যাখ্যাৰো অভাৱ দেখা যায়। যোগেন্দ্ৰ মল্লিকে এই প্ৰসঙ্গত তেওঁৰ *Politics and the Novels in India* নামৰ গ্ৰন্থত কৈছে— "It is rather difficult to define a political novel. It is too narrow and mechanistic to say that a political novel is one in which a political movement is portrayed or political condition depicted, for most social problems have political dimensions." তথাপি এই সন্দৰ্ভত মাৰাঠী সমালোচক মহাদেৱ আপ্তেৰ ৰাজনৈতিক উপন্যাসৰ সংজ্ঞা মন কৰিবলগীয়া। তেওঁৰ মতে ৰাজনৈতিক উপন্যাস হ'বলৈ হ'লে নিম্নলিখিত বৈশিষ্ট্যসমূহ থাকিব লাগিব—

- বিষয়বস্তু পর্যাপ্তভাৱে ৰাজনৈতিক ঘটনাৰ লগত জড়িত হ'ব লাগিব।
- চৰিত্ৰসমূহ প্ৰত্যক্ষভাৱে ৰাজনৈতিক কার্যকলাপত লিপ্ত থাকিব লাগিব।
- চৰিত্ৰসমূহৰ কার্যাৱলী কোনো ৰাজনৈতিক ভাৱধাৰা বা নির্দিষ্ট আদর্শৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱান্বিত হ'ব লাগিব।

ওপৰত উল্লেখ কৰা লক্ষণসমূহ ৰাজনীতিক ভিত্তি কৰি ৰচনা কৰা সকলো উপন্যাসতে পাবলৈ টান। তথাপি বিশ্বৰ বিভিন্ন সাহিত্যলৈ লক্ষ্য কৰিলে দেখা যায় যে টলষ্টয়ৰ *ৰাৰ এণ্ড পিছ*, আর্নেষ্ট হেমিংৱেৰ *ফেয়াৰৱেল টু আর্মচ* আৰু *ফ'ৰ হুম দা বেল টলচ*, মেক্সিম গৰ্কীৰ *মাদাৰ*, ৰবিছ পেষ্টাৰনেকৰ *ডাক্তৰ ঝিভাগো*, মার্গাৰেট মিটচেলৰ *গন উইথ দ্যা ৱিণ্ড* আদি উল্লেখযোগ্য ৰাজনৈতিক উপন্যাস। ভাৰতীয় সাহিত্যৰ ভিতৰত বঙলা ভাষাত ৰচিত বঙ্কিমচন্দ্ৰৰ *আনন্দমঠ*, শৰৎ চন্দ্ৰৰ *পথেৰ দাবী*; মাৰাঠী ভাষাত ৰচিত এন.চি. পাদকেৰ *প্ৰবাসী*, জি.টি. মদখোলকাৰৰ *মুক্ত আত্মা*, এছ.বি. শাস্ত্ৰীৰ *অমৰশ্যা*; তেলেগু ভাষাত ৰচিত লক্ষ্মীনাৰায়ণৰ *মাল্লাপল্লী*, অদিবি ৰাপুৰাজুৰ *নাৰায়ণাবাডু*, কানাড়ী ভাষাত ৰচিত কট্টিমনিৰ *মাদি মাদিদা বাৰু*, কৃষ্ণৰাৱৰ *অমৰ আগষ্ট*; গুজৰাটী ভাষাত ৰচিত কানাইলাল মুন্সীৰ *স্বপ্নভ্ৰষ্টা*, মনুভাই পাঞ্চালীৰ *বন্দীধৰ*; পাঞ্জাবী ভাষাত কেশৰ সিঙৰ *লহৰ ৰাহি গয়ী*; হিন্দী ভাষাত যশপালৰ *দাদা কমৰেড*, *দেশদ্রোহী*, প্ৰেমচান্দৰ *মৈদামী আমল* লেখত ল'বলগীয়া উপন্যাস।

অসমীয়া ৰাজনৈতিক উপন্যাসৰ ক্ষেত্ৰত বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচার্য্য একছত্ৰী সম্ৰাট স্বৰূপ। *ঈয়াৰুঈঙ্গম, মৃত্যুঞ্জয়, ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়, প্ৰতিবাদ* তেওঁৰ উল্লেখযোগ্য ৰাজনৈতিক উপন্যাস।

বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচার্য্য আছিল সামাজিকভাৱে আৰু ৰাজনৈতিকভাৱে সচেতন ব্যক্তি। তেওঁৰ যি সময়ত আবির্ভাৱ হৈছিল, সেই সময়খিনি আছিল ভাৰতৰ স্বাধীনতা আন্দোলনৰ সময়। ছাত্ৰ অৱস্থাতে তেওঁ 'ছাত্ৰ আৰু ৰাজনীতি' নামৰ প্ৰবন্ধ লিখি তেওঁৰ ৰাজনীতি সম্পর্কে থকা ধ্যান-ধাৰণাৰ আভাস দিছিল। তেওঁ কলেজত পঢ়ি থকা কালছোৱা আছিল ভাৰতীয় স্বাধীনতা আন্দোলনৰ ভৰপকৰ সময়। অসমৰ প্ৰধান শিক্ষানুষ্ঠানবোৰতো মিলিটাৰীৰ অবাধ প্ৰৱেশ ঘটিছিল। আনকি কটন কলেজো মিলিটাৰীয়ে অধিকাৰ কৰি লৈছিল। ফলত অন্যান্য ছাত্ৰৰ দৰে ভট্টাচার্য্যও স্বাধীনতা আন্দোলনত জড়িত হৈ পৰিছিল। মহাত্মা গান্ধীৰ নেতৃত্বাধীন কংগ্ৰেছ দলত তেওঁ যোগদান কৰে। পৰৱর্তী কালত ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছৰ ভিতৰত এটা সমাজবাদী দল গঢ় লৈ উঠিছিল। ৰামমোহন লোহিয়া, জয়প্ৰকাশ নাৰায়ণ আদিয়ে এই দলৰ নেতৃত্ব বহন কৰিছিল। ভট্টাচার্য্য এনে নেতাসকলৰ আদর্শৰ লগত পৰিচিত হৈ এই দলত যোগদান কৰে। এই দলৰ মুখপত্ৰ *জনতা*ৰ সম্পাদকো আছিল ভট্টাচার্য্য।

ভাৰতবর্ষই স্বাধীনতা লাভ কৰিলে। এই স্বাধীনতা ভাৰতবাসীৰ আশা পূৰণত ব্যর্থ হ'ল। ফলত অতি সোনকালে তেওঁৰ মোহভঙ্গ ঘটিল। ইতিমধ্যে ভট্টাচার্য্যই কার্লমার্ক্সৰ *দাচ্ কেপিটেল*, লেনিনৰ *ষ্টেট এণ্ড ৰিভিলিচন* আদিৰ যোগেদি এই আদর্শৰ প্ৰতি অনুপ্ৰাণিত হয়। ফলত তেওঁ মার্ক্সৰ সমাজবাদী দর্শনৰ প্ৰতি আকৃষ্ট হৈ পৰে। এই কথা তেওঁৰ *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়* নামৰ উপন্যাসত প্ৰকাশ পাইছে। ভট্টাচার্য্য সাম্ৰাজ্যবাদ, যুদ্ধবাদ, পুঁজিপতিৰ বিৰোধী আছিল। শোষণহীন, মুক্ত আৰু নিকা সমাজ গঢ়াই আছিল তেওঁৰ জীৱনৰ দর্শন। *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়*ৰ বিভিন্ন চৰিত্ৰ, পৰিস্থিতি, ঘটনা আৰু কাহিনীৰ যোগেদি সেই কথা স্পষ্ট ৰূপত ধৰা দিছে।

ৰাজপথে ৰিঙিয়ায় উপন্যাস ভাৰতৰ স্বাধীনতা দিৱসৰ প্ৰথম দিনটো অর্থাৎ পোন্ধৰ আগষ্টৰ পটভূমিত গঢ় লৈ উঠিছে। স্বাধীনতা দিৱস, পোন্ধৰ আগষ্ট আদি ৰাজনীতিৰ লগত জড়িত শব্দ। কিন্তু এই স্বাধীনতাই মানুহৰ আশা-আকাংক্ষাক পূৰণ কৰিব নোৱাৰে বুলি উপন্যাসখনৰ নায়ক মোহন আৰু তাৰ অনুগামীসকলৰ বিশ্বাস। সেয়ে তেওঁলোকে সাম্যবাদী গণতন্ত্ৰৰ পৃষ্ঠপোষকতা কৰিছে। তেওঁলোকৰ বিশ্বাস সাম্যবাদী গণতন্ত্ৰই কৃষক-শ্ৰমিকক শোষণৰ পৰা মুক্ত কৰিব পাৰিব। স্বাধীন ভাৰতৰ গণতন্ত্ৰই কৃষকক কি দিলে, তাৰ পৰা শ্ৰমিকৰ কি লাভ হ'ল, স্বাধীনতাই নিঃস্বসকলক কি দিলে— এই ধৰণৰ বাস্তৱ প্ৰশ্ন উত্থাপন কৰিছে *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়ত*— "যদি জনতাই স্বাধীনতা পাইছে, ক'ত সেই জন-শাসন? মাটিৰ ওপৰত সমাজৰ অধিকাৰ ক'ত? খেতিৰ ওপৰত খেতিয়কৰ স্বত্ব ক'ত? এই স্বাধীনতা আমাৰ নহয়, জনতাৰ নহয়— ই ধনীৰ, পুঁজিপতিৰ, মিল মালিকৰ।" —এনে ধৰণৰ উক্তিৰ যোগেদি শ্ৰেণী সংগ্ৰাম, বঞ্চিত শ্ৰমিক-মজদুৰৰ স্বার্থৰ কথা ব্যক্ত কৰিছে। ইয়াৰ যোগেদি ঔপন্যাসিকৰ মার্ক্সবাদী দৃষ্টিভঙ্গীৰ প্ৰকাশ ঘটিছে।

ৰাজপথে ৰিঙিয়ায় নিঃসন্দেহে বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচার্য্যৰ মার্ক্সবাদী চিন্তাৰ নিদর্শন। তেওঁৰ *শতঘ্নী* নামৰ উপন্যাসৰ পাতনিত উল্লেখ কৰা 'স্বাধীনতাৰ আন এটা নাম নিবনুৱা হোৱা' বুলি আক্ষেপ কৰা ভট্টাচার্য্যৰএক বিপ্লৱী চৰিত্রই *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়*ত আর্তনাদ কৰি উঠিছে— "এ আজাদী জুঠী হ্যায়, দেশ কি জনতা ভূখী হ্যায়। আপোচৰ স্বৰাজ আমাক নেলাগে" আদিৰ যোগেদি এই ৰাজনৈতিক আদর্শ প্রকাশ পাইছে।

গতিকে দেখা যায় যে ৰাজনৈতিক উপন্যাস হিচাপে *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়*ত স্বাধীনতা, মার্ক্সবাদ আদি ৰাজনৈতিক বিষয়বস্তুয়ে মুখ্য স্থান লাভ কৰিছে। তাৰ লগতে ইয়াত ৰূপায়িত কৰা মোহন, মদন শর্মা, নিৰঞ্জন, বাচ্চালাল, অর্জুন, ছামছেৰ আদি প্রত্যেকটো চৰিত্রই ৰাজনৈতিক দর্শনৰ লগত ওতঃপ্রোতভাৱে জড়িত। আনকি নাৰী চৰিত্র আইকণ, অপৰাজিতা, লচমী, নুৰবিবি আদিও ইয়াৰ ব্যতিক্রম নহয়। আনহাতে, এই চৰিত্রসমূহৰ কার্যাৱলী ৰাজনৈতিক দিশ বিশেষকৈ, ধর্ণা, শোভাযাত্রা, প্রতিবাদ আদিৰ লগত ঘনিষ্ঠভাৱে জড়িত আছে। এইবোৰে প্রমাণ কৰে যে উপন্যাসখনিৰ কোনো চৰিত্রই আৰু তেওঁলোকে সংঘটিত কৰা কোনো ঘটনাই ৰাজনৈতিক প্রেক্ষাপটৰ পৰা আঁতৰি যোৱা নাই। গতিকে *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়* উপন্যাসখনিক এখন ৰাজনৈতিক উপন্যাস বুলি স্বীকৃতি দিয়াত কোনো বাধা নাই।

১০.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- আধুনিক অসমীয়া সাহিত্যত উপন্যাসৰ ধাৰাত ৰাজনৈতিক উপন্যাসৰ ঔপন্যাসিক হিচাপে ভট্টাচার্য্যৰ যি উল্লেখনীয় অৱদান তাক তেওঁৰ *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়* শীর্ষক ৰাজনৈতিক উপন্যাসখনৰ আলোচনাৰ মাধ্যমেদি দর্শোৱা হ'ল। ইয়াৰ মাজেদি তেওঁৰ ৰাজনৈতিক মতাদর্শৰ মানদণ্ড প্রতিফলন ঘটিছে।
- *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়* উপন্যাসখনত দুটা ৰাজনৈতিক মতাদর্শৰ সংঘাত ফুটি উঠিছে। ইয়াত উত্থাপিত প্রশ্নটোৱে স্বাধীনতা প্রাপ্তিয়ে আমাৰ দেশলৈ কেনে পৰিৱর্তন কঢ়িয়াই আনিছে তাৰ নির্মোহ বিশ্লেষণ আগবঢ়াইছে। উপন্যাসৰ নায়কৰ কণ্ঠৰ পৰা নিগৰা বাণীয়ে ঔপন্যাসিকৰ ৰাজনৈতিক চিন্তাক প্রতিফলিত কৰিছে।
- উপন্যাসখনত চিত্রিত হোৱা চৰিত্রসমূহ বাস্তৱ ভিত্তিত গঢ় দিয়া হৈছে। সিবিলাকে যেন ভাৱতৰ সর্বহাৰা, নিঃস্ব জন সমুদায়টোৰ বুকুৰ ভাষাৰ অনুৰণন তুলিছে।
- চৰিত্রৰ মনোবিশ্লেষণ উপন্যাসখনৰ অন্য এটা মন কৰিবলগীয়া দিশ। ঔপন্যাসিক গৰাকীয়ে কম বেছি পৰিমাণে প্রায় ভাগ চৰিত্রৰ মানসিক জগতৰ দীঘ-বাণি জুখিবলৈ সক্ষম হৈছে। ফলত চৰিত্রৰ আকর্ষণীয়তা বৃদ্ধি পাইছে। এইদৰে বিচাৰ কৰিলে দেখা যায়, ঔপন্যাসিক বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচার্য্যৰ *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়* উপন্যাসখনে ৰাজনৈতিক উপন্যাস হিচাপে অসমীয়া সাহিত্যৰ ইতিহাসত বিশিষ্ট আসন অধিকাৰ কৰি আছে।

১০.৫ অধিক জানিবলৈ

১) কটকী, প্ৰফুল্ল (১৯৯৫); *স্বৰাজোত্তৰ অসমীয়া উপন্যাস সমীক্ষা*; গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্ৰেৰী।

২) খাউণ্ড, মলয়া (১৯৯৬); *বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচাৰ্য্য আৰু তেওঁৰ উপন্যাস*; গুৱাহাটী ঃ সাহিত্য প্ৰকাশ।

৩) ঠাকুৰ, নগেন (সম্পা.) (২০০০); *এশ বছৰৰ অসমীয়া উপন্যাস*; গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্ৰকাশন।

৪) দাস, শোণিত বিজয় আৰু বায়ন, মুনিন (সম্পা.) (২০০৬); *কথা বৰেণ্য ১০০*; গুৱাহাটী ঃ কথা প্ৰকাশন।

৫) নেওগ, মহেশ্বৰ (২০০০); *অসমীয়া সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা*; গুৱাহাটী ঃ চন্দ্ৰ প্ৰকাশ।

৬) ভৰালী, শৈলেন (২০০৪); *মাধৱ কন্দলিৰ পৰা মামণি গোস্বামীলৈ*, গুৱাহাটী ঃ চন্দ্ৰ প্ৰকাশ।

৭) শৰ্মা, গোবিন্দ প্ৰসাদ (১৯৯৫); *উপন্যাস আৰু অসমীয়া উপন্যাস;* গুৱাহাটী ঃ ষ্টুডেণ্টছ ষ্টোৰ্ছ।

৮) শৰ্মা, সত্যেন্দ্ৰনাথ (২০০৬); *অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্ত;* গুৱাহাটী ঃ সৌমাৰ প্ৰকাশ।

৯) শৰ্মা, সত্যেন্দ্ৰনাথ (২০০৭); *অসমীয়া উপন্যাসৰ গতিধাৰা*; গুৱাহাটী ঃ সৌমাৰ প্ৰকাশ।

১০.৬ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়* উপন্যাসখনৰ কাহিনীভাগৰ চমু উল্লেখ... ...ভাৰতবৰ্ষই স্বাধীনতা লাভ কৰা তাৰিখটো অৰ্থাৎ এটা দিনৰ ঘটনাক কেন্দ্ৰ কৰি গঢ় লৈ উঠা উপন্যাসৰ কাহিনীভাগত সেই স্বাধীনতা যে প্ৰকৃত স্বাধীনতা নহয়, অৰ্থাৎ সেই স্বাধীনতাই যে প্ৰকৃতাৰ্থত দুযোৰ্গ-বঞ্চনাত জাহ যাব ধৰা সমাজখনৰ উদ্ধাৰ কৰিবলৈ অপৰাগ তাকে দৰ্শোৱা হৈছে।

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়* উপন্যাসৰ কাহিনীভাগৰ চমু উল্লেখ... ...তাত সন্নিৱিষ্ট হোৱা পুৰুষ আৰু নাৰী চৰিত্ৰসমূহ... ...সমাজৰ বিভিন্ন স্তৰত বাস কৰা সেই চৰিত্ৰসমূহৰ সমাজৰ প্ৰতি থকা দৃষ্টিভঙ্গী... ...তেওঁবিলাকৰ কাৰ্যাৱলীৰ সংক্ষিপ্ত আভাস দি বিচাৰ কৰক।

১০.৭ আৰ্হি প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়* উপন্যাসৰ কাহিনী তথা পটভূমি সম্পৰ্কে এটি সমীক্ষা আগবঢ়াওক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়* উপন্যাসৰ মূল বা কেন্দ্ৰীয় চৰিত্ৰটিৰ কাৰ্যকলাপৰ যোগেদি সমাজবাদী আদৰ্শ কেনেদৰে প্ৰকাশ পাইছে বিচাৰ কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়* উপন্যাসখনিৰ নাৰী চৰিত্ৰকেইটিৰ বিষয়ে এটি বিশ্লেষণ আগবঢ়াওঁক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ ৰাজনৈতিক উপন্যাস হিচাপে *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়*ত ৰাজনৈতিক ঘটনা, কাৰ্যাৱলী বা আদৰ্শবাদ কেনেদৰে প্ৰকাশ পাইছে বিচাৰ কৰক।

প্ৰশ্ন ৫ ঃ *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়*ত সমাজ পৰিৱৰ্তনৰ কিবা অনুপ্ৰেৰণামূলক বাৰ্তা আছেনে? যুক্তি সহকাৰে বিচাৰ কৰক।

প্ৰশ্ন ৬ ঃ *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়* উপন্যাসত সমাজ জীৱনৰ কোন কেইটা শ্ৰেণীয়ে প্ৰাধান্য লাভ কৰিছে আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৭ ঃ *ৰাজপথে ৰিঙিয়ায়* উপন্যাসৰ মাজেদি ঔপন্যাসিকৰ ৰাজনৈতিক মতাদৰ্শ ফুটি উঠিছেনে? বিচাৰ কৰক।

*** ***** ***